

Læringsreisen

Hvordan skape aktiv læring og
refleksjon i klasserommet

James Nottingham

GAPPELEN DAMM
AKADEMISK

Kapittel 8

UNDERVISNINGSFORSLAG

Hvis en lege, en advokat eller en tannlege har 40 personer med forskjellige behov på kontoret sitt samtidig og noen av dem ikke ønsker å være der, erfarer de en lignende situasjon som lærere. Først når legen, advokaten eller tannlegen behandler alle med faglig dyktighet i ni måneder uten assistanse, kan de ha en formening om hva lærerens jobb i klasserommet innebærer.

(Donald Quinn, professor i Mechanical Engineering, University of Akron, Ohio)

Forslag til undervisningsopplegg

Nå som bakgrunnsteorien har blitt beskrevet, blir det i dette kapitlet presentert en rekke forslag til undervisningsopplegg. Disse ti forslagene til undervisningsopplegg skal vise hvordan man bruker denne teorien i praksis:

- 1** Kultur (Eksempel: Hvor mange kulturer kan en person tilhøre?)
- 2** Drømmer (Eksempel: Hvordan er drømmer forskjellig fra tenkning?)
- 3** Rettferdighet (Eksempel: Er det rettferdig hvis alle blir behandlet på samme måte?)
- 3** Vekst og endring (Eksempel: Finnes det noe som ikke enten vokser eller endrer seg?)
- 4** Helter (Eksempel: Trenger helter å være selvoppofrende?)
- 5** Identitet (Eksempel: Hva er de viktigste sidene ved meg selv?)
- 6** Kunnskap (Eksempel: Hvorfor er det å kjenne til noe ikke det samme som å kjenne noen? Hva er forskjellen på å kjenne til noe og å vite noe?)
- 7** Bevis og bevisførsel (Eksempel: Hva er forskjellen på å ha forklaringer og å ha bevis for noe?)
- 8** Virkelighet (Eksempel: På hvilke måter er leker eller spill virkelige?)
- 9** Form (Eksempel: Har abstrakte begreper som for eksempel «ideer» en form?)

Elevmaterieell er tilgjengelig for nedlasting og er lett å kopiere fra www.challenginglearning.com.

Begreper

Begreper er grunnlag for tenkning. Matthew Lipman beskriver begreper som «tankens kjøretøy». John Hattie mener at en av de tre viktigste faktorene for at elevene skal lykkes med å nå mål, er at de oppmuntres til å se på begrepet på nytt slik at de bedre kan forstå det.

Her kommer en liste over begreper som du kan bruke til å utfordre elevene til å tenke dypere og grundigere. De er bare et utvalg av eksempler på hvordan man kan strekke begrepene, som du kan finne på www.p4c.com.

For hvert begrep starter vi med et «Hva er?»-spørsmål, for eksempel: Hva er et dyr? Hva er mobbing? Når elevene svarer på spørsmålet, fortsetter vi med å utfordre dem enten ved å stille spørsmål ved elevenes antakelser eller konklusjoner eller bruke spørsmålene som er foreslått nedenfor. Dette fungerer også med små barn allerede fra de er fire år. Her er et eksempel hvor man fokuserer på begrepet «løgn».

Vi lærer mer gjennom å lete etter svar på et spørsmål og ikke finne svaret, enn vi gjør ved å lære oss svaret.

(Lloyd Alexander, 1924–2007, forfatter av fantasiromaner for barn)

Legg til rette

- Kom med en vanvittig løgn, for eksempel: «Mitt navn er Sam, og jeg er et hårete troll.» Men si det med et smil.
- Når barna sier at dette ikke er sant, kan læreren svare med å stille nye spørsmål:

Lærerrespons

- Hvordan kan du vite at noen forteller en løgn? (Barn svarer da vanligvis: Fordi du smiler når du snakker.)
- Hvis jeg smiler mens jeg snakker, lyver jeg da? Si så noe som åpenbart er sant, og smil når du gjør det.
- Hva hvis jeg rynker pannen? Betyr det at jeg forteller sannheten? Si så noe som er åpenbart feil, mens du rynker pannen.

Flere spørsmål

- Er det alltid galt å lyve, selv om man gjør det for ikke å såre andres følelser?
- Hvis jeg later som jeg er en kanin, lyver jeg da?
- Lyver du hvis du forteller moren din at du ikke har kjøpt en gave til henne, hvis du har gjort det?

Dyr

Hvis jeg har varmt blod i årene mine og pels på ryggen, er jeg da et dyr?

Hva er forskjellen mellom et dyr og et menneske?

Hva menes med uttrykket: «Han oppfører seg som et dyr? Hva er forskjellen på et dyr i en dyrehage, et kjæledyr, et gårdsdyr og ville dyr?»

Mobbing

Er jeg en mobber hvis jeg slår noen? (Selv om det skjedde under en fotballkamp?)

Hvis noen får meg til å bli lei meg, mobber de meg da? (Selv om de forteller meg at katten min er død?)

Er det alltid galt å mobbe noen? (Hva om jeg plager noen for å få dem til å gi til velledige formål?)

Kan noen mobbe deg uten å være en mobber?

Kreativitet

Hvis jeg har tanker og ideer som skiller seg fra de andres, er jeg da kreativ?

Er kreative folk flinke til å lyve?

Kan dyr være kreative?

Hvorfor sier man ofte at barn er mer kreative enn voksne?

Forskjellig

Hvis to ting ikke er de samme, er de da nødvendigvis forskjellige?

Er identiske tvillinger forskjellige?

Hvis et lys er smeltet, blir den smeltede voksen en annen voks?

Finnes det overhodet noe som er absolutt identisk med noe annet, eller er alt forskjellig?

Eksistens

Eksisterer alt vi kan tenke oss eksisterer?

Eksisterer flammer?

Eksisterer kulde?

Eksisterer man ikke lenger når man dør?

Venner

Hva er venner?

Må du alltid være hyggelig mot vennene dine?

Hvis en venn ikke vil dele søtsakene sine med deg, betyr det at han ikke lenger er din venn?

Hvordan kan du vite at noen er din venn?

Spøkelse

Hvis mange mennesker er redde for spøkelser, betyr det at spøkelser er virkelige, eller er folk rett og slett redde for ingenting?

Når ordet «spøkelse» finnes i ordboka, betyr det at spøkelser er virkelige?

Hvis spøkelser finnes, er det da bare spøkelser av mennesker, eller er det av dyr, insekter og livløse ting også?

Hvis alle i verden trodde på spøkelser, ville det bety at de eksisterer?

Hjem

Har alt et hjem?

Har vind og regn et hjem?

Hvis et fuglerede ligger i et tre, betyr det at treet er hjemmet til fuglen?

Hva er forskjellen mellom et hus og et hjem?

Ideer

Er ideer det samme som tanker?

Hva betyr det når noen sier at de «ikke har noen idé om noe»?

Hva betyr «idé» i denne setningen: «Min idé om hva som er god musikk, er annerledes enn din»?

Når får mennesker sin første idé?

Rettferdighet

Er rettferdighet alltid rettferdig?

Hvordan henger rettferdighet og hevn sammen?

Er det en forskjell mellom naturlover og menneskelig rettferdighet?

Fortjener alle rettferdighet?

Drepe dyr

Hva er forskjellen på å drepe et dyr og å drepe et menneske?

Er det OK å drepe noen dyr, men ikke andre? I så fall, hvilke?

Er det bedre å drepe kjøttetende dyr enn planteetende dyr?

Er det OK å drepe kjæledyr hvis det er OK å drepe andre husdyr?

Like

Hva er forskjellen mellom det å like og det å elske?

Hva betyr «like» når vi bruker det i denne setningen: «Jeg liker mange ting, akkurat som jeg liker sjokolade»?

Hva er det motsatte av å like?

Sinn

Er ditt sinn inne i hjernen din, utenfor den, eller er sinn det samme som hjernen?

Foregår alle tankene dine i ditt sinn?

Når du snakker til deg selv, er det du som snakker, eller er det ditt sinn som snakker?

Navn

Hvis du hadde et annet navn, ville du vært en annen person?

Hvorfor trenger ting navn?

Hvor mange ord kan du finne for hva folk gjør?

Er «hest» også navnet til en hest?

Original

Hvis jeg finner på en historie, betyr det at den er original?

Når du har en idé for første gang, er den da original?

Er minnene dine kopier av en original opplevelse?

Hva er forskjellen mellom originaler og kopier?

Dikt

Kan en enkelt setning være et dikt?

Når kan en sang være et dikt?

Kan stillhet være et dikt?

Hvis et dikt aldri har blitt skrevet ned eller delt med noen, er det fortsatt et dikt?

Spørsmål

Hvorfor stiller vi spørsmål?

Hva ville livet vært hvis du aldri fikk stille spørsmål?

Har du noen gang stilt et spørsmål, men ikke forventet svar? Hvorfor? Når?

Hva er ett av de beste spørsmålene du noen gang har stilt?

Virkelig

Hva betyr virkelig?

Er virkelig motsatt av falsk?

Er drømmer virkelige?

Hva er forskjellen mellom en virkelig banan og en plastbanan?

Fortelling

Kan en fortelling være helt sann og saklig?

Hvorfor er det OK å lage fortellinger, men ikke å fortelle løgner?

Hvis noen lager en fortelling, betyr det at historien ikke kan være ekte?

Hvis en historie inneholder snakkende dyr, betyr det at den helt sikkert er diktet opp?

Tanker

Kontrollerer tankene dine alt du gjør?

Kan to mennesker ha akkurat de samme tankene?

Er tanker virkelige, innbilte eller noe annet?

Hva er forskjellen mellom tanker og ideer?

Forstå

Kan en person vite noe uten å forstå det?

Kan en person begripe noe uten å forstå det?

Er det ting du gjør uten å forstå hvordan du får til å gjøre dem?

Er du ansvarlig for å adlyde en regel hvis du ikke forstår den?

Dyd

Er konkurranseinstinkt en dyd?

Er hjelpsomhet en dyd?

Er fraværet av laster en dyd?

Kan en personlig egenskap være både en dyd og en last (for eksempel ambisjon)?

Verdt

Hvordan kan vi vite hva et brød er verdt?
Hvordan kan vi vite hva et kjæledyr er verdt?
Hva er luften verdt?
Hvis noe er mye verdt, betyr det at det er dyrt?

Xenofobi (frykt for alt fremmed)

Hvorfor er folk redde for det de ikke vet nok om?
Kan det være bra å være redd for det ukjente?
Er det fremmedfiendtlig å si at du er redd for terrorister?
Er det naturlig å være fremmedfiendtlig?

Deg

Hva gjør deg til «deg»?
Er det bare en av deg?
Når du later som, er det fremdeles deg?
Ville du fortsatt være deg hvis du hadde andre foreldre?

Dyreparker

Har alle dyreparker i verden til sammen eksemplarer av alle dyrene i verden?
Hvorfor er ikke hunder, harer og kaniner i dyreparker?
Er det bedre for dyrene å være i en dyrepark enn i sitt naturlige oppholdssted (habitat)?
Skal vi lære dyr i dyreparker ting?

Kultur

Passer for aldersgruppa 10–18 år

Fagområder: RLE, samfunnsfag, mediekunnskap, norsk, fremmedspråk

Trinn 1 Identifisering av begrepet

Begrepet kultur er ofte brukt på to måter, med to overlappende, men forskjellige betydninger:

- Kunst og læring: Den spesielle prosessen for nye oppdagelser og skapende innsats
- En måte å leve på som inkluderer felles meninger, holdninger, verdier, overbevisninger, hierarkier, materielle ting og eiendeler, måter å se ting på og gjøre ting på

Tenåringer er ofte opptatt av å snakke om sin egen kultur eller i det minste de verdier, holdninger, smak og lojalitet de er i ferd med å utvikle. De kan også føle seg fanget i en kultur eller at de ikke er del av noen kultur. De er interessert i spørsmål om hvorvidt kultur er gitt, eller om den kan endres, hvordan de påvirkes av kultur, om de kan påvirke kulturen, eller hvis de føler seg påvirket av mer enn én kultur – hvilken er i så fall viktigst i ulike situasjoner?

Kulturbegrepet brukes på mange måter og i mange forskjellige sammenhenger, derfor er det svært usannsynlig at du klarer å utvikle en fullstendig definisjon av begrepet sammen med elevene. Dette bør ikke avskrekke deg, tvert imot! Ofte kan de beste filosofiske dialogene begynne med ett spørsmål og ende med mange, og dermed vil dialogen om begrepet kultur stimulere til en livlig diskusjon.

Kompleksiteten i begrepet:

- Hvor mange kulturer kan en person tilhøre?
- Kan en kultur eksistere med bare én person?
- Dersom en person lever som eneboer, kan personen fortsatt tilhøre flere kulturer?
- Har dyr kulturer?

Trinn 2 Problematisering av begrepet

Denne dialogen med 14-åringer ble etterfulgt av en oppgave der de ble bedt om å lage en liste over alle de kulturene de er en del av. Deretter skulle elevene forsøke å identifisere likhetene mellom alle disse kulturene.

Lærer: Hva er kultur?

SIMON: En gruppe mennesker.

LÆRER: Vi er en gruppe mennesker. Betyr det at vi er en kultur?

SIMON: En slags.

LÆRER: Tilhører vi alle den samme kulturen da?

MOHAMMED: Nei, ikke alle. Noen av oss har en annen hudfarge, og noen av oss tror på forskjellige ting.

LÆRER: Betyr det at alle som er svarte, tilhører en kultur, og at alle som er hvite, tilhører en annen kultur?

RACHEL: Nei, det har å gjøre med rase, ikke kultur.

LÆRER: Hva er forskjellen?

SHAHEENA: Rase handler om hudfargen din, mens kultur dreier seg om hva du mener og hvordan du oppfører deg.

LÆRER: Så hvis kultur handler om hva vi tror på eller mener, betyr det at dersom vi alle tror eller mener at en bestemt fotballspiller er den beste i verden, vil vi da tilhøre samme kultur?

TAS: Nei, det er bare fotball.

LÆRER: Er det ikke noe som heter «fotballkultur» da?

TAS: Jo, det er det, men det handler om å like fotball.

ANNA: Og å gå med sporty klær, joggesko og sånn.

ALISON: Jeg har på meg sporty klær, men jeg hater fotball. Da er jeg ikke en del av den fotballkulturen, er jeg vel?

LÆRER: Hvis vi går tilbake til det opprinnelige spørsmålet vi startet med om hva kultur er, mener vi at kultur er en gruppe mennesker som liker det samme, og kanskje kler seg likt?

VIJAY: Ja, det er riktig.

LÆRER: Men personer som liker de samme tingene, og som kler seg likt, tilhører ikke nødvendigvis den samme kulturen? Hva med alle som går på konserten til Kylie Minogue, for eksempel? De liker tilsynelatende den samme tingen (Kylie), og de går også kanskje Kylie T-skjorte.

ANITA: OK, det fungerer ikke helt. Det kan funke hvis vi ser for oss gothere. Der går alle med svarte klær og hører på samme musikk.

ANNA: Nei, det gjør vi ikke.

ANITA: Mener du at du ikke er en del av goth-kulturen?

ANNA: Nei, det er ikke det jeg sier. Jeg er en del av goth-kulturen, men jeg er også en del av ungdomskulturen og kanskje til og med kulturen ved skolen vår. Bare fordi du tilhører samme kultur, betyr ikke det at du liker det samme, at du må like de samme tingene, gjøre de samme tingene eller kle deg likt.

LÆRER: Så, hva betyr kultur da?

Å gå dypere ned i læringsgropa – the Pit

Hva er kultur?

- Er kultur det samme som tro, mening eller oppfatning? Hvis ikke, hva er forskjellen?
- Hvis folk kjenner din nasjonalitet, kjenner de da kulturen din?
- Er kulturer alltid i endring?
- Tilhører mennesker kulturer, eller tilhører kulturer mennesker?
- Kan en gruppe mennesker skape en ny kultur?
- Får kulturen oss til å tro og mene bestemte ting og oppføre oss på bestemte måter? Er vi et resultat av vår kultur?
- Finnes det land i verden som har bare én kultur?
- Hva betyr det når folk sier at Norge er blitt mer flerkulturelt?
- Hvis din mor var spansk og faren din kinesisk og du var født i Norge, hvilken kultur tilhører du da?
- Har kulturstereotypier grunnlag i virkeligheten?
- Er språk en del av kulturen, eller er kultur en del av språket?

Hvilke typer kultur finnes?

- Har andre dyr enn mennesker kulturer?
- Har fisk kultur?
- Er det mulig for ett enkelt menneske å ha sin egen kultur?
- Er det mulig for en person å ikke tilhøre noen kultur i det hele tatt?
- Dersom en gruppe mennesker liker nøyaktig de samme tingene, ville de da dele den samme kulturen?
- Dersom en gruppe mennesker mente at de samme tingene var viktige, ville de da være del av samme kultur?
- Hvor stor må en gruppe være for å bli oppfattet som en kultur?
- Hvilke kulturer mener du at du tilhører?
- Hvilke kulturer mener andre i denne gruppa at de tilhører?
- Tror dere i denne gruppa eller klassen at dere har deres egen kultur?
- Hvorfor eksisterer kulturer?

Hvilke av disse skapningene tror du har kulturer?

Bavianer	Sjimpanser	Elefanter	Strutser
Fisk	Mus	Maur	Bier
Hunder	Katter	Rotter	Flaggermus
Ulver	Maneter	Edderkopper	Pingviner
Delfiner	Sommerfugler		

Hva slags verdi har en kultur?

- Er noen kulturer bedre enn andre kulturer? Hvis ja, hvordan kan du vite det? Hvis nei, hvorfor ikke?
- Bør folk alltid følge verdiene i den kulturen de tilhører?
- Hva skjer dersom en person tilhører to ulike kulturer og verdiene i de to kulturene kommer i konflikt? Hvilke verdier bør denne personen se på som viktigst?
- Tenk på noen kulturer som har innflytelse på deg. Hvilke verdier står de for?

Utforsking av kultur med eksempler

Er disse utsagnene stereotypier eller sanne (eller begge deler)?

Når vi hører eller leser disse ordene ...	Tenker vi på ... (Sett ring rundt det du synes stemmer og legg til egne beskrivelser)					
Britisk kultur	Reservert	Understate-ment	Bråkete	Musikk	Film	Humor
Amerikansk kultur	Rett fram	Glamorøs	Høylytt	Sporty	TV	Hamburger
Fransk kultur	Vin	Avslappet	Kjærlighet	Mat	Røyking	
Urfolks kultur	Minoritet	Utryttet	Stolt	Integrert	Marginalisert	Stamme
Mannskultur	Øl	Full	Høyroestet	Moro	Grupper	
Norsk kultur	Vikinger	Fisk	Ski	Olje	Reservert	Stolt
Sveitsisk	Nøytral	Gjøkur	Ost	Klokker	Genève-konvensjon	
Australsk	Barbecue	Naboer	«g'day»	Bondi	Avslappet	
Latinsk	Salsa	Lidenskapelig	Olivenhud	Beach	Sexy	Følelser
Gresk	Arkitektur	Adonis	Voldsom	Hete	Fetaost	Klassisk
Ungdomskultur	Opprørsk	Energisk	Lidenskapelig	Musikk	Uregjerlig	Gjenger
Japansk	Sushi	Reservert	Effektiv	Kimono	Karate	Turist
Denne skolens kultur						
Denne klassens kultur						
Denne gruppas kultur						

Trinn 3 Konstruere forståelse

Det kan hjelpe elevene med å avgjøre om kultur skaper tradisjoner, religioner, mat osv. eller vice versa hvis man sammenligner begrepet kultur med andre begreper

En sammenligning mellom «kultur» og «språk» er interessant fordi språket gjør det mulig for medlemmer i en kultur å uttrykke og utvikle felles meninger. Det er også en sammenheng mellom folk som bruker kultur som grunnlag for nasjonalistiske krav om selvstendighet.

En sammenligning mellom «kultur» og «gjeng» kan føre til en diskusjon om subkulturer og motstridende kulturell innflytelse på en person.

En sammenligning mellom «kultur» og «rase» reiser spørsmål om hvordan begrepet rase blir brukt. Er det brukt som et synonym for utlendinger eller for hudfarge eller utseende? Er det brukt til å foreslå forskjeller mellom folk som strekker seg ut over kultur, og på den måten rettferdiggjøre en ideologi om annerledeshet?

Hva er likhetene og forskjellene mellom følgende begrepspar?

Kultur og **familie**

Kultur og **samfunn**

Kultur og **sivilisasjon**

Kultur og **gjeng**

Kultur og **språk**

Kultur og **religion**

Kultur og **rase**

Kultur og **tradisjon**

Kultur og **nasjonalitet**

Kultur og **miljø**

Kultur og **natur**

Kultur og **mat**

Kultur og **forventning**

Kultur og **utdanning**

Kultur og **kultivert det å være kultivert**

Kultur og **historier grupper forteller om seg selv**

Trinn 4 Tilbakeblikk på læringsreisen

Mulige metakognitive spørsmål:

- Hvilke kulturer mener du at du tilhører?
- Er det mulig for et enkeltindivid å ha sin egen kultur?
- Tilhører mennesker kulturer, eller tilhører kulturer mennesker?
- Er noen kulturer bedre enn andre?
- Er kultur det samme som tro og mening? Hvis ikke, hvordan er de forskjellige?
- Hvordan har din forståelse av hva kultur er, endret seg i forhold til før vi begynte denne læringsøkta?
- Hvilke spørsmål rundt kultur sitter du nå igjen med?

Merknader:

Drømmer

Passer for aldersgruppa 4 år +

Fagområder: norsk, naturfag, samfunnsfag, RLE, mediekunnskap, kunst og håndverk

Trinn 1 Identifisering av begrepet

For filosofene har drømmer alltid vært et interessant og yndet tema fordi drømmer gir muligheten til å undersøke andre begreper, som tenkning, identitet, sinn, virkelighet og til og med tid.

Et problem man kan møte, er at elevene (særlig de yngste) ofte ønsker å gjenfortelle innholdet i drømmene sine. Dette er ikke nødvendigvis noe negativt, men undervisningen eller dialogen kan miste fokus hvis det blir for mange anekdoter. Prøv å bruke noen av spørsmålene som foreslås nedenfor, for å holde fokus. Hvis læringsmålet er å forbedre elevenes kreative skriving, kan det være hensiktsmessig å be dem dele sine drømmer. Som alltid er konteksten veldig viktig.

Trinn 2 Problematisering av begrepet

Spørsmål til barn (3–7 år):

- Hva er en drøm?
- Er å drømme det samme som å tenke?
- Må du lukke øynene dine for å drømme?
- Må du sove for å drømme?
- Drømmer du i bilder? Er de i farger eller i svart-hvitt?
- Er du alltid med i dine egne drømmer?
- Er det godt å drømme?
- Drømmer alle?
- Drømmer dyr?
- Kan du dagdrømme om natten?

Tilleggsspørsmål til elever (7–11 år):

- Er drømmer fortellinger?
- Har drømmer en begynnelse, en midtdel og en slutt?
- Kan drømmer noen ganger gå i oppfyllelse?
- Er drømmene dine annerledes nå enn da du var baby?
- Tror du ufødte babyer drømmer?
- Hva er forskjellen mellom en drøm og et mareritt?
- Hva er forskjellen mellom en drøm og en dagdrøm?
- Kan du selv bestemme at du skal drømme?
- Kan du kontrollere eller endre drømmene dine som du vil?

Tilleggsspørsmål til ungdommer (11–14 år):

- Kan du drømme og spise på samme tid?
- Kan du lære noe av en drøm, og i så fall hva?
- Er din romfølelse den samme i en drøm som når du er våken?
- Hva med tiden? Er tiden den samme i drømme som når du er våken?
- Gjenspeiler drømmer fortiden, spår de om framtiden, eller begge deler?
- Får det du føler når du går til sengs, innflytelse på hva slags drøm du har?
- Er du samme person i drømmene dine som når du er våken?
- Hvis du er annerledes, hvem er da personen i drømmene dine?
- Er drømmer en refleksjon av virkeligheten, eller er de helt fiktive?

Utdypende spørsmål til eldre elever (14–18 år):

- Er det en forskjell mellom å tenke og å drømme mens du sover?
- Hvorfor drømmer vi?
- Er det å drømme kun en menneskelig evne? Kan dyr drømme? Er det mulig at datamaskiner en gang kan komme til å drømme?
- Hvordan er det mulig å tenke på hva du drømmer samtidig som du drømmer?
- Folk bruker ofte begrepene håp, drømmer og ønsker om hverandre. Betyr de det samme? Hvis ikke, hva er de viktigste forskjellene?
- Hva tror du Lewis Carroll (forfatteren av *Alice in Wonderland*) mente da han skrev diktet: «Livet er bare en drøm»?
- Filosofen René Descartes (1596–1650) var overbevist om at det ikke finnes bestemte tegn som kan hjelpe oss til å fastslå med sikkerhet om vi drømmer eller er våkne. Har han rett?
- Filosofen Immanuel Kant (1724–1804) skrev at «den gale er en som drømmer i våken tilstand». Hva tror du han mente med det?

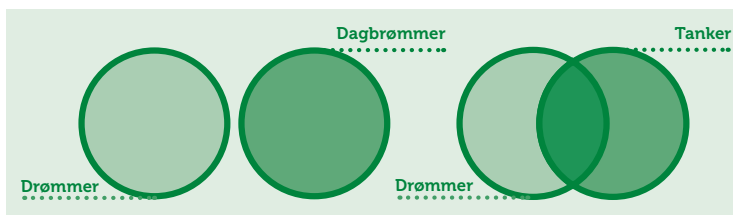
Trinn 3 Konstruere forståelse

Sammenligne drømmer med andre begreper.

Lag et diagram med «drømmer» og «dagdrømmer (tanker)».

Venndiagrammer for elever i barneskolen (5–11 år):

Fyll ut med kjennetegn på drømmer og dagdrømmer i hver sine sirkler. Prøv deretter å finne ut hvilke kjennetegn som kan passe inn i et venndiagram med drømmer og tanker.

Flere sammenligninger for eldre elever (11–18 år):

Velg ut fem begrepspar. Beskriv likheter og forskjeller mellom de to begrepene i hvert tilfelle.

Drømmer og **virkelighet**
Mine drømmer og **dine drømmer**
Drømmer og **dagdrømmer**
Drømmer og **forhåpninger**
Drømmer og **oppfatninger**
Drømmer og **mål**
Drømmer og **tanker**
Drømmer og **ideer**
Drømmer og **forutanelser**
Drømmer og **ønsker**
Drømmer og **å være full**
Drømmer og **fiksjon**
Drømmer og **persepsjon**
Drømmer og **undring**
Drømmer og **visjoner**
Drømmer og **hallusinasjoner**
Drømmer og **forestillinger**
Drømmer og **ønsker**
Drømmer og **å la dine tanker vandre**
Drømmer og **å lage historier**
«Du» i dine drømmer og **«du» når du er våken**

Å forstå moderne bruk av begrepet «drømmer»

Forklar hva som menes med drøm i disse eksemplene:

- 1** I Martin Luther Kings tale i 1963 brukte han ordene: «Jeg har en drøm om at mine fire små barn en dag vil leve i en nasjon hvor de ikke vil bli dømt etter sin hudfarge, men etter sin karakter.»
- 2** Hun var i en drømmeaktig tilstand.
- 3** Han drømte alltid stort.
- 4** Hun er en drøm.
- 5** Han er slik en drømmer.

- 6 Drømmebilen min er Porsche.
- 7 Politikere lever i en drømmeverden hvis de tror vi går med på det.
- 8 Det var en drømmesituasjon for oss.
- 9 Drøm i vei, min venn!
- 10 Kjærlighet er ungdommers drøm.
- 11 Det fungerer som en drøm.
- 12 Drømmefanger.
- 13 Drømmeskaper.

Trinn 4 Tilbakeblikk på læringsreisen

Mulige metakognitive spørsmål:

- Hvor mange forskjellige måter å bruke ordet «drøm» på har vi funnet?
- På hvilke måter skiller drøm seg fra tenkning?
- Vet du alltid når du drømmer?
- På hvilke måter er drømmer og virkelighet knyttet sammen?
- Kan du endre eller påvirke drømmene dine?
- Hvorfor tror du de fleste av oss sjelden husker hva vi har drømt?
- Hvordan har din forståelse av å drømme endret seg fra da du begynte på denne læringsøkta og fram til nå?
- Hvilke ubesvarte spørsmål om drømmer sitter du igjen med nå?

Merknader:

Rettferdighet

Passende alder: 4 år +

Fagområder: Personlig utvikling, samfunnsfag, norsk, RLE, sosial kompetanse

Trinn 1 Identifisering av begrepet

Rettferdighet er et viktig begrep for moralsk og politisk tenkning. Vi ser ofte at særlig de yngre elevene finner det lettere å si hva som er urettferdig enn hva som er rettferdig. Jeg har opplevd at samtaler om rettferdighet ofte starter med ideen om at likhet og likeverd er ganske gode synonymmer for rettferdighet. Men det er vanskelig å opprettholde en slik forståelse av rettferdighet når begrepet utforskes på et dypere nivå. Hva er så rettferdighet? Samtaler om rettferdighet i forbindelse med konkurranse og spill kan skape spørsmål om hva mennesker fortjener for sine talenter og for sin innsats

Kompleksiteten i begrepet:

- Vil det være rettferdig at alle blir behandlet på samme måte?
- Har vi en (moralisk) plikt til å være rettferdige?
- Er det mulig eller ønskelig å være rettferdig?

Trinn 2 Problematisering av begrepet

Følgende dialog illustrerer hvordan vi kan begynne å utfordre elevenes forståelse av begrepet rettferdighet:

Innledning: Gi fem elever godteri, mens de resterende tjuefem elevene ikke får noe.

BARN: Det er ikke rettferdig!

LÆRER: Hvorfor ikke?

BARN: Fordi alle ikke får godteri.

LÆRER: Hvorfor skal jeg gi godteri til alle?

BARN: Det er urettferdig hvis du ikke gir godteri til alle.

LÆRER: Men det er mitt godteri, da kan jeg vel gi det til hvem jeg vil?

PATRICK: Men hvorfor valgte du akkurat de fem?

LÆRER: Det var fordi de er mine favorittelever. Hva er galt med det?

CATHERINE: Som lærer bør du ikke ha noen favorittelever.

LÆRER: Så det er greit for dere å ha favoritter, men ikke for meg? Hvorfor ikke?

BARN: Lærere skal sørge for at alt er rettferdig.

LÆRER: Betyr det at jeg skal behandle alle på akkurat samme måte?

BARN: Ja, selvfølgelig.

LÆRER: Så skal jeg gi alle beste karakter for innsats, uansett hvor mye innsats de legger i arbeidet sitt?

BARN: Nei, men ...

LÆRER: Eller hva med voksne og barn, bør alle behandles på samme måte?

BARN: Ja.

LÆRER: Så dere mener at barn, selv små barn, bør jobbe?

BARN: Nei.

LÆRER: Men hvorfor ikke? Det er jo bare rettferdig!

BARN: Men barn skal ikke jobbe, det er foreldrenes ansvar.

LÆRER: Betyr det at det vil være urettferdig av meg å be dere om hjelp til å rydde i klasserommet? Bør vi forvente at noen andre rydder opp etter oss?

BARN: Nei, men ...

Å gå dypere ned i læringsgropa

Aktiviteter og spørsmål for barn (3–7 år):

Plukk ut to barn. Gi ett av barna et sukkertøy og den andre to sukkertøy, og spør om det er OK. Bytt deretter roller, slik at det første barnet nå har to sukkertøy og det andre ett. Er det rettferdig? Deretter tar du sukkertøyene vekk fra begge og gir det til de andre barna. Spør om det er rettferdig nå. Spør også: «Er det rettferdig at jeg gir sukkertøy til hvem jeg vil?» Og: «Er det rettferdig å ta tilbake fra noen det du allerede har gitt til dem? Hvorfor eller hvorfor ikke?»

- Betyr rettferdighet å være lik noen?
- Eller betyr det at alle har de samme tingene?
- Hvordan vet du om noe er rettferdig eller ikke?
- Hvorfor skal folk prøve å være rettferdige?
- Hva er urettferdig?
- Hvis Lucy klyper Amy, er det rettferdig for Amy å klype Lucy?

Aktiviteter og spørsmål for elever (7–11 år):

Spør elevene om å hjelpe deg med å sette opp en løpekonkurranse på liksom. Etter hvert endrer du forutsetningene for sammensetningen av lagene, og hver gang spør du om konkurransen er rettferdig. Du kan for eksempel gjøre det slik:

- Ulik lengde på bena.
- Nye joggesko mot gamle joggesko.
- Gutter mot jenter.
- Eldre mot yngre løpere.
- Hva ville være den mest rettferdige måten å sette opp lagene på? Begrunn.

- Vil uavgjort være det mest rettferdige resultatet? Begrunn.
- Kan det å gi handikap til de beste løperne (for eksempel ved å gi dem tunge ryggsekker, senere start eller andre hindringer) gjøre at løpet blir mer rettferdig, eller ville det være urettferdig for de beste løperne? Begrunn svaret.
- Hvis en løper er uheldig å snuble ved et uhell, er det urettferdig?
- Hvis et lag vinner konkurransen på grunn av juks, er det urettferdig? Hvorfor?

Tilleggsspørsmål til elever (7–11 år):

- Hva betyr det å være rettferdig?
- Hvis du føler at noe er urettferdig, betyr det at det er urettferdig?
- Betyr rettferdighet at alle er like?
- Betyr rettferdighet at alle blir behandlet på samme måte?
- Er det rettferdig å ha et selskap og ikke invitere alle?
- Hvis jeg har en pose med godteri, vil det være rettferdig å beholde alt selv?
- Er det rettferdig at noen mennesker har mer penger enn andre?
- Hvis et barn ble mobbet i klassen vår, vil det være rettferdig at jeg mobber de andre barna slik at det blir likt for alle?
- Hvis 28 av 30 barn i klassen ønsker å få en hamster som kjæledyr på skolen, men ett barn var allergisk for pelsdyr og et annet var redd for hamstere – hva vil det være rettferdig å gjøre?

Tilleggsspørsmål til elever (11–14 år):

- Vil det være rettferdig å dele all mat i verden likt? Vil det i så fall være rettferdig at jeg tar mat fra huset ditt og sender det til barn som har svært lite mat?
- Vil det være rettferdig for alle å få samme lønn?
- Er det rettferdig med rike mennesker og fattige mennesker?
- Er det mulig at alt er rettferdig innenfor en familie?
- Er det mulig at alt er rettferdig på skolen?
- Er det rettferdig når vonde ting skjer med gode mennesker?
- Er det rettferdig når gode ting skjer med onde mennesker?
- Vil det være rettferdig at noen som er desperate, stiller seg først i dokøen?

Tilleggsspørsmål til ungdom (14–18 år):

- Er det rettferdig alltid å følge det flertallet ønsker?
- Er det rettferdig å arrangere skoleturer når ikke alle har råd til å være med?
- Er det rettferdig at 16-åringer har en lavere minstelønn enn 18-åringer?
- Vil det være rettferdig å torturere torturisten, terrorisere terroristen eller myrde morderen?
- Er rettferdighet mulig (eller ønskelig) i samfunnet?
- Hvordan kan rettferdighet oppnås?

- Er det rettferdig at «den sterkeste overlever»?
- Er det mulig å lage en rettferdig prøve i naturfag?

Trinn 3 Konstruere forståelse

Denne øvelsen kan hjelpe elevene å lage en definisjon av rettferdighet:

Er disse eksemplene rettferdige eller urettferdige?	Rettferdig	Urettferdig	?	Begrunnelse
1 Alle på skolen får den samme mengde lekser.				
2 Leger har høyere lønn enn lærere.				
3 Menn får høyere lønn enn kvinner for å gjøre den samme jobben.				
4 Alle får medalje på idrettsdagen.				
5 Barn i noen land har ikke råd til å gå på skole.				
6 Noen mennesker bor i veldig store hus.				
7 En sultende kvinne stjeler en bit brød for å kunne gi mat til familien sin.				
8 En elev stjeler en CD fra en butikk.				
9 Barn har ikke lov til å kjøre bil.				
10 Handikappede har lov til å parkere gratis.				
11 Noen bryter loven og blir satt i fengsel.				
12 En gammel dame klarer ikke betale skatten sin og blir satt i fengsel.				

Trinn 4 Tilbakeblikk på læringsreisen

Mulige metakognitive spørsmål:

- Er rettferdighet det samme som likhet og likeverd?
- Når er det riktig å behandle folk «urettferdig»?
- Er det rettferdig at noen mennesker har mer enn andre?
- Er det rettferdig at folk som jobber, får betalt mer enn de som ikke kan jobbe?
- Er rettferdighet mulig eller til og med ønskelig?
- Hvordan har din forståelse av hva rettferdighet er, endret seg fra da denne læringsøkta begynte og fram til nå?
- Hvilke spørsmål om rettferdighet sitter du igjen med nå?

Merknader:

Vekst og forandring

Passer for aldersgruppa 4 år +

Fagområder: Personlig og sosial utvikling, samfunnsfag, norsk, naturfag

Trinn 1 Identifisering av begrepet

Barn og unge er ofte veldig interessert i hvordan de endrer seg og vokser. Selv om det virker som om alt er forutbestemt til å forandre seg på en eller annen måte, betyr ikke det at alt nødvendigvis vokser. Ta for eksempel været som forandrer seg hver dag, men vi vil ikke si at været vokser. Dermed kan det være nyttig å sammenligne disse to begrepene for å hjelpe elever til å utforske dem.

Når vi bruker begrepet vekst, refererer vi ofte til en økning i størrelse eller antall. På den andre siden kan begrepet brukes som en metafor for personlig eller sosial utvikling. Denne «personlig veksten» kan være kvalitativ eller kvantitativ ut fra om man blir bedre, mer erfaren eller dyktigere på et område.

Forandring er også et komplekst begrep. I noen henseender forandres ikke den verden vi lever i, mye. For eksempel roterer jorda rundt sola på $365 \frac{1}{4}$ dager, og ekvator er konstant. Men på andre måter er jorda alltid i forandring. I geografi kan vi i et historisk perspektiv studere de voldsomme endringene som har ført til at det er dannet fjellkjeder og se store forandringer gjennom tidene. På enkelte områder kan vi til og med se hvordan menneskene har lett etter måter å tvinge fram forandring på, for eksempel forsøk på å reversere klimaendringer eller styrte regjeringer.

Muligheter for utfordring:

- Hva er forskjellen mellom vekst og forandring?
- Hva er det motsatte av vekst?
- Finnes det noe som verken vokser eller forandrer seg over tid?

Trinn 2 Problematisering av begrepet

Følgende dialog illustrerer hvordan vi kan begynne å utfordre små barns (4–9 år) forståelse av begrepene vekst og forandring. Det er viktig å få fram forskjellen på vekst og utvikling, det å vokse og det å bli flere/mer, vekst og progresjon og tid og vekst.

LÆRER: Vokser alle ting?

BARN: Ja.

LÆRER: Planter? (Ja) Barn? (Ja) Voksne? (Kanskje) Hva med byggeklosser?

BARN: Nei, byggeklosser kan ikke vokse.

LÆRER: Men hva om jeg bygde et tårn med noen byggeklosser? Da vil vel tårnet vokse, ikke sant?

BARN: Ja.

LÆRER: Så da kan byggeklosser vokse?

Elevene er delt på dette tidspunktet. Noen mener ja, andre nei, og andre igjen er usikre.

LÆRER: Hva er forskjellen mellom denne måten å vokse på og måten planter vokser på?

BARN: Planter vokser av seg selv, men det er du som får byggeklossene til å vokse.

LÆRER: Men jeg trodde vi fikk planter til å vokse ved å vanne og gjødsle dem?

BARN: Men plantene ute vokser uten vår hjelp. Byggeklossene gjør ikke det.

LÆRER: OK, så vekst betyr å forandre seg uten vår hjelp. Er det sånn?

BARN: Ja.

LÆRER: Men været forandrer seg uten at vi gjør noe vel? Men vær «vokser» ikke.

BARN: Nei.

LÆRER: Så hva er forskjellen mellom vekst og forandring? Kan vi komme på noen eksempler på ting som forandres, ting som vokser, og ting som gjør begge deler?

Å gå dypere ned i læringsgropa (4–9 år)

Er disse eksemplene rettferdige eller urettferdige?	Rettferdig	Urettferdig	?	Begrunnelse
1 Alle på skolen får den samme mengde lekser.				
2 Leger har høyere lønn enn lærere.				
3 Menn får høyere lønn enn kvinner for å gjøre den samme jobben.				
4 Alle får medalje på idrettsdagen.				
5 Barn i noen land har ikke råd til å gå på skole.				
6 Noen mennesker bor i veldig store hus.				
7 En sultende kvinne stjeler en bit brød for å kunne gi mat til familien sin.				

Er disse eksemplene rettferdige eller urettferdige?	Rettferdig	Urettferdig	?	Begrunnelse
8 En elev stjeler en CD fra en butikk.				
9 Barn har ikke lov til å kjøre bil.				
10 Handikappede har lov til å parkere gratis.				
11 Noen bryter loven og blir satt i fengsel.				
12 En gammel dame klarer ikke betale skatten sin og blir satt i fengsel.				

	Vekst	Endring	Begge deler	Ingen av dem	Begrunnelse
Du blir ett år eldre.					
Du legger på deg.					
Du klipper håret.					
Du har fått en ny venn.					
En plante blir større.					
Leken din blir ødelagt.					
Du flytter til en ny skole.					
En gullfisk dør.					
Du lærer å spille piano.					
Du har glemt noe du kunne før.					
Du lærer å dele.					
Du lærer å bli mer tålmodig.					
Du husker en drøm.					
Det slutter å regne.					
Du får en lillebror.					
Du bygger et sandslott.					

Å gå dypere ned i læringsgropa (9–14 år)

LÆRER: Hva er forskjellen mellom vekst og forandring?

MICHAEL: Det er ingen forskjell.

LÆRER: Er du sikker? Vi kan si at været forandrer seg, men det vokser ikke, gjør det vel?

AMY: Orkaner kan vokse i styrke og intensitet.

LÆRER: Aha, veldig bra. Så de er det samme da? Vel, la oss teste det: Kan noen tenke på noe som forandres, men ikke vokser?

ELEVER: Et bord, en blyant, en stein, stort sett alle livløse ting.

LÆRER: Men er det sant? For eksempel vokser en bok, gjør den ikke? Boka vokser etter hvert som man skriver den, ikke sant?

De er delt på dette tidspunktet. Noen mener ja, andre nei, og andre igjen er ikke sikre.

LÆRER: La oss se om vi kan bli enige om noen eksempler.

Her er en liste å starte med, men føy til dine egne eksempler etter hvert. Jobb med å få lista til å vokse!

	Vokser	Vokser ikke	Endrer seg	Endres ikke	Hvilken type vekst eller endring?
Været					
En elv					
En valp					
Voksne					
Barn					
En idé					
Drømmer					
En såpeopera					
En datamaskin					
Historie					
Landbruk					
Land					
Tro					

Å gå dypere ned i læringsegropa med spørsmål og aktiviteter

Når jeg kommer med følgende spørsmål, oppmuntrer jeg elevene til å stille seg spørrende til dem og finne antagelser som ligger bak. Ved spørsmålet: «Hva gjør at folk forandrer seg?», kan barna argumentere med at ingenting «får» dem til å forandre seg, de bare forandrer seg. Dette kan utvikle seg til å bli en interessant diskusjon om hvorvidt enhver forandring har en årsak. Da kan elevene finne mulige årsaker til forandringer.

Spørsmål til små barn (3–7 år):

- Vokser vi hele tiden?
- Hva betyr vekst?
- Hva betyr forandring?
- Hva gjør at mennesker forandrer seg eller vokser?
- Vokser alt?
- På hvilke måter vokser eller forandrer mennesker seg?
- På hvilke måter kan mennesker forandre seg, men ikke vokse?
- Kan mennesker vokse opp, men ikke forandre seg?

Aktiviteter

Se på bilder av babyer, småbarn, større barn og voksne. Finn eksempler på forandring og vekst. Lag en dagbok for klassen i en uke, og registrerer forandringer i vær, mat, aktiviteter, lek, fortellinger osv. I tillegg følger dere med på hvordan plantene vokser. Les boka Den lille larven Aldrimett av Eric Carle.

Tilleggsspørsmål til elever (7–11 år):

- Betyr vekst alltid forandring?
- Betyr forandring alltid vekst?
- Hvor mange eksempler kan du gi på ting som vokser uten at de forandrer seg?
- Hvor mange eksempler kan du gi på ting som forandrer seg uten å vokse?
- Hvis noe øker i størrelse eller antall, betyr det at det har vokst?
- Kan du vokse og ikke vokse på samme tid?
- Kan du «vokse tilbake»?
- Vil kroppen din alltid vokse eller forandre seg eller begge deler?

Flere aktiviteter

Knytt begrepene forandring og vekst til emner som bosteder, evolusjon, livssykluser, metamorfose, verdens utvikling, fotosyntese osv. Gi elevene i oppgave å finne eksempler hjemme på ting som forandrer seg, aldri forandrer seg, vokser og aldri vokser. Skriv et dikt med tittelen «Vekst og forandring».

Tilleggsspørsmål til elever (11–14 år):

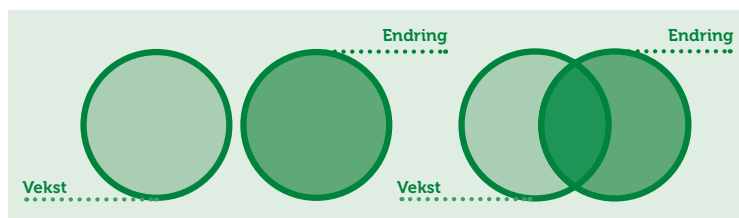
- Hva er sammenhengen mellom vekst, forandring og tid?
- Er vekst en god eller en dårlig ting?
- Er forandring en god eller dårlig ting?
- På hvilke måter kan personligheten til en person vokse eller forandres?
- Hvordan kan en persons tanker og sinn vokse?
- Kan følelsene til en person vokse? Hvordan?
- Hvilke ting skulle du ønske aldri forandret seg? Og aldri vokste?
- Kan vi påvirke hvordan vi vokser eller forandrer oss?
- Når vi endrer meningene våre, er det virkelig forandring?

Tilleggsspørsmål til ungdommer (14–18 år):

- Hvilke former for vekst finnes?
- Kan vi stoppe vår egen forandring? Vil vi det?
- Kan vi stoppe vår egen vekst? Hvilke fordeler vil vi få av det?
- Er vekst det samme som framgang?
- På hvilke måter kan en person vokse uten å forandre seg?
- På hvilke måter kan en person forandre seg uten å utvikle seg?
- Når mennesker vokser, er det noe som forblir konstant?
- Hva har forandret seg mest i ditt liv?

Trinn 3 Konstruere forståelse

Venndiagrammer er et nyttig verktøy for å hjelpe elevene med å identifisere de viktigste kjennetegnene ved begreper som vekst og forandring. Når det gjelder 5–7-åringer, kan du be dem sortere ulike ting i to sirkler: en som representerer «ting som vokser», og en for «ting som forandres». For eldre elever kan du ta den mer tradisjonelle utformingen av to overlappende sirkler eller legge til en tredje sirkel for «framdrift» eller «utvikling».

Forslag til objekter for venndiagram (5–9 år):

Gulrot	Leketøy	Blyant	En kopp Te	Bestemor	Frø
Blomst	Bønner	Teddybjørn	Plante	Hårdott	Skopar
Baby	Papir	Ballong	Vann		

Flere begreper for eldre elever (9–18 år):

Tristhet	Lykke	Frykt	Klima	Vind	Ozonlaget
Vennlighet	Empati	Kjærlighet	Politikere	Gammel	Tenkning
Talenter	Vennskap	Personlighet	Tradisjoner	hund	Omdømme
Sinn	Følelser	Familier	Kjendis	Vitenskaps-	Medier
Teamarbeid	Forståelse	Kultur	Kunst	teorier	Bygg
Tro	Mening	Avgjørelser	Skole	Nyheter	Læring
Likeverd	Teknologi	Internett	Jorda	Arkitektur	Universet
Historie	Elv	Tidevann	Atmosfæren	Utdanning	

Konstruere forståelse med elever fra 11 til 18 år:

Grupper følgende bruk av ordet «vekst» i så mange kategorier som nødvendig. Gi hver kategori et navn og en beskrivelse.

Vekst av ideer

Produksjonsvekst

Vekst i industrien

Populasjonsvekst

Fysisk vekst (kroppen)

Utvikling

Voksende intellekt

Vekst i antall arter

Vekst i antall sjangre (TV, Internett)

Voksende popularitet

Voksende selvtillit

Voksende selvfølelse

Trinn 4 Tilbakeblikk på læringsreisen

Mulige metakognitive spørsmål:

Hva er forskjellen mellom vekst og forandring?

Er det noe som verken vokser eller forandrer seg over tid?

Hvor mange eksempler har du kommet på av ting som vokser uten å forandre seg?

Hvor mange eksempler har du funnet på ting som forandrer seg uten å vokse?

Hvilke ting skulle du ønske aldri forandret seg eller aldri vokste?

På hvilke måter skiller din oppfatning av vekst og forandring seg nå fra da du begynte på denne læringsøkta?

Hvilke spørsmål om vekst og forandring sitter du igjen med nå?

Merknader:

Helter

Passer for aldersgruppa 8–18 år

Fagområder: Engelsk, historie, medier

Trinn 1 Identifisering av begrepet

Det engelske ordet «hero» kommer fra det greske ordet «heros» og var opprinnelig et ord som ble brukt for å beskrive en person som hadde overmenneskelige krefter. Denne typen helter omtales i dag som en «superhelt», mens begrepet «helt» brukes om en person som viser mot og vilje til selvpoffrelse i møte med farer og motgang, vedkommende har heltetmot. Men begrepet brukes ofte også om idrettsstjerner og andre kjente mennesker, for eksempel hvis de viser spesielle talenter, eller bare fordi vedkommende er vellykket og sett opp til. I litteraturen brukes begrepene «helter» og «heltinner» om de viktigste mannlige og kvinnelige karakterene. Det kan også være dårlige mennesker, som Macbeth og Lady Macbeth.

Barn og ungdom har sine helter, men forbinder de suksess med heldedåd? Kan noe som mislykkes, fortsatt bli beundret som heroisk? Bør mennesker hovedsakelig bli beundret for sine talenter eller for sine heldedåder, som for eksempel tapperhet?

Kompleksiteten i begrepet:

- Må man ofre noe for å være en helt?
- Må en helt være vellykket og ha suksess?
- Kan noen være en helt hvis de jobber for egen vinning og ikke for andres beste?
- Er helter alltid modige?

Trinn 2 Problematisering av begrepet

Her kommer et eksempel på hvordan man kan gjøre elevene usikre på hva begrepet «helt» egentlig innebærer:

LÆRER: Hva er en helt?

ADAM: En som er modig.

LÆRER: Betyr det at alle modige menneskene er helter?

ADAM: Jeg antar det.

LÆRER: Men en raner kan være modig. Gjør det ham til en helt?

RACHEL: Nei, helter må gjøre gode ting.

LÆRER: Men var ikke Hitler en helt for mange mennesker?

RACHEL: Jo.

TAS: Noen mennesker tror fremdeles at han er en helt.

LÆRER: Hvordan kan man se på Hitler som en helt?

ANNIE: Fordi han var populær.

LÆRER: Betyr det alle populære mennesker er helter? Britney Spears er populær, men er hun en helt?

ANNIE: Nei, egentlig ikke, men kanskje hun er en heltinne for noen.

LÆRER: Betyr det at bare menn kan være helter?

ANNIE: Nei, heltinner er det samme.

BELINDA: Uansett, Britney fikk for mange problemer til å være en helt eller heltinne.

LÆRER: Men hører vi ikke ofte at de som lider av kreft, er helter? Har ikke de masse problemer?

LAURIE: Ja, men de har ikke rotet seg opp i noe. Britney har gjort det mot seg selv.

LÆRER: Mener du at helter er feilfrie og perfekte mennesker?

LAURIE: Nei, men de har ikke rotet seg opp i noe, slik Britney har.

LÆRER: Vel, men hva med Gandhi, en av de mest respekterte heltene på 1900-tallet? Han hadde et problemfylt forhold til sine egne barn.

ANITA: Jeg tror alle har problemer.

LÆRER: Så hva gjør da at noen er helter, hvis vi alle har problemer?

KALIM: En helt gjør ting for andre mennesker.

LÆRER: Men på en måte vil en som lider av kreft, kjempe mot sykdommen for sin egen skyld, og vi kaller dem ofte helter.

ELLIE: Kanskje det har å gjøre med å kjempe for en rettferdig sak.

LÆRER: Må de lykkes i den kampen?

CHANTELLE: Ja, for ellers vil det være fiasko heller enn suksess.

LÆRER: Betyr det at de 300 soldatene ved Termopylene i det gamle Hellas, som holdt ut i to uker mot den overmektige persiske hæren, men som til slutt ble beseiret, ikke var helter?

KALIM: Nei, de var helter, for ellers ville det ikke ha blitt noen film om dem!

LÆRER: Jeg forstår ikke. Betyr det at tapere er helter?

Å gå dypere ned i læringsgropa

Flere spørsmål til barn (8–11 år):

- Hva er en helt?
- Er alle som er modige, helter?
- Må du være modig for å være en helt?
- Kan en som er redd, være en helt?
- Kan en feiging være en helt?
- Kan et dyr være en helt?
- Må en helt være overmenneskelig?
- Må du ha superkrefter for å være en superhelt?

Flere spørsmål til ungdom (11–14 år):

- Må en helt ofre noe?
- Kan en som er egoistisk, være en helt?
- Kan du være en helt hvis ingen synes du er det?
- Er kjente mennesker alltid helter?
- Hvis noen blir forgudet eller idolisert, betyr det at vedkommende er en helt?
- Kan du utføre en heltemodig handling uten å være en helt?
- Blir du en helt hvis du utfører heroiske handlinger?
- Kan skurker være helter?
- Kan du bli helt bare for en dag (som i sangen til David Bowie)?

Analysér og diskuter refrenget i sangen «Holding a Hero» av Bonnie Tyler:

Jeg trenger en helt

Jeg venter på en helt til nattens slutt

Han må være sterk

Og han må være rask

Og han må komme rett fra kampen

Jeg trenger en helt

Jeg venter på en helt til morgenen lysner

Han må være sikker

Og det må skje snart

Og han må være større enn livet

Flere spørsmål til eldre ungdommer (14–18 år):

- Kan du være heroisk når du taper?
- Må en helt være en virkelig person?
- Kan en fiktiv figur være en helt?
- Må du eksistere for å være en helt?
- Kan noen som er onde, være helter?
- Kan du være feig og en helt?
- Hva er en antihelt?
- Forestillingen om en «tragisk helt» er om en god person som taper på grunn av en alvorlig feil ved sin karakter. Macbeth er imidlertid verken en bra mann eller har bare en feil. Er han da en tragisk helt? Eller er han i det hele tatt en helt?
- Finnes det en person som er uten feil? Ville i så fall vedkommende være en helt?

Trinn 3 Konstruere forståelse

Ved å sammenligne begrepet «helt» med andre beslektede begreper kan elevene få en klarere innsikt i trekkene som karakteriserer helters egenskaper.

Sammenligning av begrepet «helt» med andre begreper (11–18 år)

Hva er likhetene og forskjellene mellom disse begrepene?

- En helt og en kjendis
- En helt og en skurk
- En helt og en superhelt
- En helt og et ikon
- En helt og en martyr
- En helt og en feiging
- En helt og en mobber
- En helt og en mester
- En helt og et idol

En annen måte å komme fram til en forståelse av begrepet «helt» på er å avgjøre hvilke av disse som er helter:

Eksempler på helter (11–18 år)

Hvem av disse er helter	Ja	Nei	Ikke sikker	Begrunnelse
Gandhi				
Churchill				
Brannfolk				
Nelson Mandela				
Din mor				
Din beste venn				
Batman				
Jesus				
Osama bin Laden				
George Bush jr.				
Adolf Hitler				
Rosa Parks				
Fidel Castro				
Dalai Lama				
Ole Gunnar Solskjær				
Max Manus				
Schindler				
Madonna				
Lassie				

Trinn 4 Tilbakeblikk på læringsreisen

Mulige metakognitive spørsmål:

- Må helter være gode mennesker?
- Må helter lykkes?
- Er helter alltid modige?
- Kan man være en helt hvis man er selvopptatt og egoistisk?
- Kan alle være en helt på sin egen måte?
- Hvordan har din oppfatning av helter forandret seg fra da denne læringsøkta begynte?
- Hvilke spørsmål om helter sitter du igjen med nå?

Merknader:

Identitet

Passer for aldersgruppa 4 år +

Fagområder: Personlig og sosial utvikling, samfunnsfag, norsk, naturfag, RLE

Trinn 1 Identifisering av begrepet

Hva er det som gjør meg til «meg»? Hva er de viktigste sidene ved meg: kroppen min, tankene mine, følelsene mine, hukommelsen min, verdiene mine? Er identiteten min mest påvirket av gener, familie, rollen jeg har i samfunnet, eller hva andre tenker om meg? Kan jeg bli den personen jeg ønsker å bli? Svarene på alle disse spørsmålene avhenger av og påvirker hvordan jeg skaper begrepet «meg», og gir meg en følelse av helhet og sammenheng.

Disse spørsmålene har forvirret filosofer i århundrer, og barn er like fascinert av dem. Faktisk er spørsmål om identitet det mest grunnleggende spørsmålet som barn kan lure på.

Vi kan i korte trekk argumentere for tre kategorier som gjør meg til «meg»:

- Min selvbevissthet
- Andres oppfatning av meg
- Mine erfaringer, gener og personlige variasjoner og preferanser

Akkurat som begrepet «virkelig» er spørsmålet om «meg» et av de få begrepene som selv små barn (4 år +) blir engasjert av. Når de begynner å snakke om seg selv, innser de at deres egen identitet er uløselig knyttet til andres. Hvordan man ser seg selv, er med andre ord knyttet til hvordan andre oppfatter en, og hvordan man oppfatter hverandre. Kanskje er det beste utgangspunktet å spørre elevene om hvem de er, hvordan de vet hvem de er, og om den de er, forblir den samme over tid.

Trinn 2 Problematisering av begrepet

Oppstartsaktiviteter for barn (3–7 år)

- 1** Gi hvert barn et spill eller send et spill rundt i ringen. Spør dem hva de ser, etterfulgt av disse spørsmålene:
 - Hvordan kan du vite at det er deg?
 - Hvis du endrer utseendet ditt, vil du da bli en annen?
- 2** Ha en digital tavle og last inn et bilde av deg selv i et tegneprogram. Spør barna om de kan se hvem det er, og hvordan de vet at det er deg (de kommer til å si «fordi det ser ut som deg»). Ved hjelp av tegneprogrammet kan du forandre utseende ditt. Begynn med hårfargen din, deretter størrelsen på ørene, så nese, munn osv. Etter hver endring spør du gruppa om bildet fortsatt er av deg.

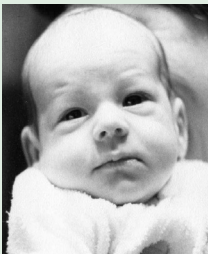
- 3** Be barna lage en plakat (eller veggavis) som viser hva som gjør dem til den de er . Oppfordre dem til å ta med bilder av mennesker, dyr og gjenstander som er viktige for dem. Disse kan da være et utgangspunkt for en utforskende dialog om viktige ting, som identitet og det å være noen (heller enn ikke å være noen).

Aktiviteter for barn (3–11 år)

Be barna om å ta med 3–4 bilder av seg selv på ulike stadier i livet (for eksempel som nyfødt og småbarn sammen med et bilde som er tatt av dem ganske nylig). Be dem om å vise til bildene når de svarer på følgende spørsmål:

- Hvilke bilder representerer deg best?
- Hvis alle bildene er av deg, betyr det at utseendet ditt er uviktig?
- Antagelig mente du forskjellige ting og hadde ulike minner da hvert av disse bildene ble tatt. Hvordan kan da alle representere deg?
- Hvilke ting ved deg er det som ikke er forandret og kanskje aldri vil forandre seg?
- Er du en annen person når du smiler enn når du rynker pannen?

Alle disse bildene er av forfatteren James Nottingham, men er han den samme personen på hvert bilde?

3 uker gammel

2 år gammel

4 år gammel

Voksen

Å gå dypere ned i læringsgropa

Tilleggsspørsmål til små barn (3–7 år):

- Hva gjør deg til «deg»?
- Hvis du hadde et annet navn, ville du vært en annen?
- Hvis du så annerledes ut, ville du fremdeles vært deg?
- Når du later som, for eksempel når du leker, er du fortsatt deg?
- Hvis du hadde blitt født som en annen, ville du fortsatt vært deg?
- Er du den samme «deg» som du var da du var baby? (Se øvelsen med de forskjellige bildene.)

- Hvis du hadde fått en kul i hodet og plutselig begynte å si rare ting, ville du fortsatt vært deg?
- Hvis du glemte alt du kan, ville du fremdeles vært deg?
- Vil du noen gang bli en annen «deg»? Hvis ja, hvorfor?

Tilleggsspørsmål til barn (7–11 år)

- Er det bare én av deg?
- Er det mulig at det blir født en person som er helt lik deg, men som har andre foreldre?
- Er det mulig at det blir født en person som er helt lik deg i et annet land?
- Ville du fortsatt vært deg hvis du hadde andre besteforeldre?
- Ville du fortsatt vært deg hvis du endret fingeravtrykkene dine?
- Ville du fortsatt vært deg hvis alle i verden trodde du var en annen?
- Hvordan har det seg at du er så sikker på at du er deg?
- Ville du ha vært din venn?
- Er du den personen du ser i speilet, eller den som andre ser når de ser på deg?
- Skaper erfaringene dine deg, forandrer de deg, eller gjør de begge deler?

Tilleggsspørsmål til ungdom (11–14 år)

- Kjenner du deg selv bedre enn andre kjenner deg?
- Er du en annerledes «deg» i forskjellige situasjoner?
- Hva hjelper deg til å være deg selv?
- Skulle du ønske at du var en annen «deg»?
- Hvis du mistet alle minnene dine, ville du slutte å være deg?
- Hvis du valgte å leve som eneboer resten av livet ditt, ville du bli en annen?
- Hvis du byttet hjernen din med en annens, ville du fortsatt vært deg?
- Hvem er du: den personen du var, den personen du er, eller den personen du kommer til å bli?
- Hvis du hadde andre meninger og holdninger, ville du ha vært en annen person?

Tilleggsspørsmål til eldre ungdom (14–18 år)

- Hvis alle i verden trodde du var en annen, hvem ville du være?
- Hvilken del av deg har holdt seg konstant gjennom hele livet?
- Hvilken del av deg tror du aldri vil forandre seg?
- Hvis du var vitne til en grusom handling, ville du fortsatt være den samme personen etterpå?
- Tror du alle som er involvert i krig, vil forandre seg?
- Tror du mennesker som går til rådgivning eller terapi, gjør det for å forbedre seg eller for å endre seg fullstendig? Hvorfor?

Trinn 3 Konstruere forståelse

Følgende øvelse kan hjelpe elevene til å sette sammen en karakteristikk av hva som gjør dem til «dem».

Hvem er du? (en aktivitet for aldersgruppa 9–16 år)

Er du ...	JA	NEI	?	Begrunnelse
kroppen din?				
alle de tingene du har gjort i ditt liv?				
sinnet ditt?				
personligheten din?				
summen av alle følelsene dine?				
den familien du tror du er?				
den vennen dine venner tror du er?				
den gud tror du er?				
den du tror du er?				
den personen du alltid har vært?				
den personen du alltid vil være?				

Trinn 4 Tilbakeblikk på læringsreisen

Mulige metakognitive spørsmål:

- Hva gjør deg til «deg»?
- Hvordan vet du at dette gjør deg til «deg»?
- Er det sant at det kun finnes en av deg? Forklar.
- Vil du alltid være deg?
- Hvor mange forskjellige identiteter vil du ha gjennom livet?
- Hvordan har dine tanker om identitet forandret seg fra da denne læringsøkta begynte?
- Hvilke spørsmål om identitet sitter du igjen med nå?

Merknader:

Kunnskap

Passer for aldersgruppa 8–16 år

Emneord: Alle

Selv om kunnskap er et begrep som dukker opp i alle fag, vil eksemplene som trekkes fram, være forskjellige fra fag til fag. For eksempel ser naturfaglig kunnskap, kunstnerisk kunnskap og menneskelig kunnskap ut til å ha forskjellige kvaliteter. Denne undervisningsplanen viser en generell tilnærming til begrepet og kan brukes på tvers av læreplaner. Først undersøker vi hva som menes med å kunne noe, deretter hvordan det å kunne noe betyr noe annet enn å forstå, og hvorvidt det å kjenne til noe og kjenne noen er det samme.

I den tradisjonelle vestlige tenkningen er det ikke noe som heter feil kunnskap. Enten er det sant, og da er det kunnskap, eller så er det ikke sant, og da er det ikke kunnskap. Faktisk vil det å sette «sann» foran kunnskap bli det samme som å sette «søtt» foran sukker (det finnes ingen kunnskap som ikke er sann, på samme måte som det ikke finnes sukker som ikke er søtt). Noen av filosofene i Østen har en annen tilnærming til sannhet der de legger mer vekt på opplysning gjennom erfaring og refleksjon.

Trinn 1 Identifisering av begrepet

Å vite noe synes å innebære det å være sikker på en sannhet eller være sikker på at noe du er klar over, er sant. For eksempel så vet jeg at tyngdekraften eksisterer. Det står i kontrast til om jeg «forstår». Forståelse synes å indikere at jeg forstår hvordan tyngdekraften ble til, og den virkningen den har. Jeg kan si at jeg vet at tyngdekraft eksisterer. Forskere kan si at de forstår den, fordi de forstår hvordan den fungerer, og hvilken innvirkning den har på oss.

Kompleksiteten i begrepet

Mangfoldet dette undervisningsforslaget er skapt for å få fram, inkluderer følgende:

- Forskjellen mellom det å vite og å ha kunnskap
- Hvordan det å kjenne til noe og å kjenne noen synes å være annerledes
- Hvordan personlig kunnskap og generell eller helhetlig kunnskap kan være forskjellig (mer korrekt omtalt som subjektiv og objektiv)
- Om du kan forstå noe uten å ha kunnskap om det
- Om du vet noe når du ikke vet at du vet det

Trinn 2 Problematisering av begrepet

DENNE dialogen kan gi deg ideer til å rokke ved elevenes begrep om hva kunnskap er, altså skape en kognitiv konflikt:

LÆRER: Hva betyr kunnskap?

ADAM: Det handler om å vite ting.

LÆRER: Jeg vet navnet ditt. Betyr det at jeg har kunnskap om deg?

ADAM: Ja.

LÆRER: Men kjenner jeg deg på samme måte som moren din kjenner deg?

RACHEL: Nei, det er annerledes.

LÆRER: Hvordan er det annerledes?

RACHEL: Moren til Adam kjenner ham veldig godt. Du kjenner bare en del av ham.

LÆRER: Hvilken del?

ADAM: Du vet hva hun mener. Moren min kjenner meg veldig godt. Hun har kjent meg mye lenger enn det du har gjort.

LÆRER: Betyr det at jo lenger du kjenner noen eller noe, desto mer kunnskap har du om dem? Jeg har kjent tennene mine helt siden de vokste fram. Betyr det at jeg kjenner tennene mine veldig godt?

TAS: Jeg antar det.

LÆRER: Men tror du at jeg kjenner tennene mine bedre enn det tannlegen min gjør?

TAS: Selvfølgelig ikke. Tannleger er eksperter på tenner, inkludert dine.

LÆRER: Men tannlegen min har ikke kjent tennene mine så lenge som jeg har. Dessuten skiftet jeg tannlege for to år siden. Så tror du da denne nye tannlegen fortsatt kjenner tennene mine?

ANITA: Ja, men det er forskjellig. Hun kan mye om tenner, og når hun ser på tennene dine, forstår hun mer enn det du gjør.

LÆRER: Hva mener du?

ANITA: Tannlegen har studert tenner. Hun vet navnene på alle tennene, hva de er til, og hvordan de skal se ut.

LÆRER: Så hun har kunnskaper om tennene mine fordi hun kjenner mange fakta om tenner? Hun kan fakta om tenner?

KALIM: Akkurat.

LÆRER: Hvis jeg kan navnene på alle planetene i solsystemet vårt, betyr det at jeg kjenner disse planetene?

ELLIE: Nei, det betyr at du har kunnskap om dem, men det betyr ikke at du kjenner dem.

LÆRER: Men hvordan kan det stemme? Jeg trodde vi sa i begynnelsen av denne timen at kunnskap er å vite ting?

SAM: Ja, det handler om å vite ting, men det handler om å vite fakta. For eksempel vet jeg at jorda er rund.

LÆRER: Det er et veldig interessant forslag fordi folk i lang tid «visste» at jorda var flat. Hva kan vi si om kunnskapen deres?

FRANCES: De tok feil. Kunnskapen deres var feil.

LÆRER: Men jeg trodde vi sa at kunnskap er det vi vet er rett. Så hvordan kan kunnskap være feil?

PAUL: Kunnskap er hva du tror er rett i øyeblikket.

MOHAMMED: Men hvis jeg tror jeg kan fly, så betyr ikke det at det er sant, gjør det vel?

PAUL: Nei, det betyr at du er villedet.

LÆRER: Betyr det at når forfedrene våre visste at jorda var flat, var de ført bak lyset?

SUSAN: Hvor fører dette oss? Hva er kunnskap?

Å gå dypere ned i læringsgropa

Hvordan vet vi at

- en krone er det samme som hundre øre?
- to pluss to er fire?
- vi vet noe?
- ild brenner opp ting?
- hvis vi faller og slår oss, så gjør det vondt?
- jorda er rund?
- vi er bygd opp av DNA?
- de gamle egypterne bygde pyramidene?

Hva er forskjellen mellom

- å vite at Paris er hovedstaden i Frankrike og å kjenne Paris?
- å vite adressen din og kjenne huset du bor i?
- å vite noe og kjenne noen?
- kunnskapen tannlegen din har om tenner, og kunnskapen du har om tennene dine?
- å vite hvordan du koker et egg, og vite at egg kommer fra høns?

Hvem vet?

- Kan du ha akkurat samme kunnskap om noe som en annen har?
- Kan du vite hva en annen vet?
- Kan du vite hvordan det føles hvis jeg har tannverk?
- Hva tror du en hund vet?
- Tror du hunden vet at han vet disse tingene?
- Er det mulig at mennesker ikke vet noe?

Flere spørsmål

- 1 Kan jeg ha kunnskap om noe og fremdeles ikke kjenne det? (For eksempel: Jeg vet om forskjellige byer i verden, men jeg kan ikke si at jeg kjenner dem alle.)

- 2 Er det mulig å forstå noe uten å ha kunnskap om det? (For eksempel: Jeg kan si at jeg forstår hvordan noen føler det når kjæledyret deres dør, selv om jeg aldri har hatt et kjæledyr.)
- 3 Hva mener Albert Einstein når han sier: «Den som påtar seg å være dommer over sannhet og kunnskap, blir gjort til latter av gudene»?
- 4 Kan kunnskap forandres? (For eksempel: Folk trodde en gang at jorda var flat, men nå vet vi at jorda er rund. Eller: Folk visste at sola roterte rundt jorda, men nå vet vi at det er omvendt.) NB! Elevene kan ha moro av å vite at det finnes en aktiv gruppe som heter «Flat Earth Society». Medlemmene hevder blant annet at Apollos månelanding var en bløff, og at opptakene faktisk var en sciencefictionfilm laget av Arthur C. Clarke. For mer informasjon, se: www.theflatearthsociety.org.

Kua på jordet

Be elevene om å diskutere følgende scenario, og de skal bestemme seg for om bonden visste at kua Daisy var på jordet.

Bonden Field er bekymret for sin prisbelønnede ku Daisy. Når meieriarbeideren forteller ham at Daisy befinner seg lykkelig beitende på jordet, er han svært opptatt av å vite at hun helt sikkert er det. Han ønsker ikke at det skal være 99 prosent sannsynlig at Daisy er trygg, han vil være helt sikker på at Daisy har det bra.

Bonden Field går til jordet og står ved porten. Bak noen trær i det fjerne ser han en hvit og svart skapning som han gjenkjenner som favorittkua si. Han går tilbake til meieriarbeideren og forteller sin venn at han vet at Daisy er på jordet. Men betyr det at bonden Field på dette tidspunkt virkelig vet det?

Meieriarbeideren sier at han vil sjekke det, han også, og han går til jordet. Der finner han Daisy som tar en lur bak en busk, godt ute av syne fra porten. Han ser også et stort stykke svart og hvitt papir som har satt seg fast i et tre. Daisy er på jordet, slik som bonden Field trodde. Men hadde han rett da han sa at han visste at hun var det?

Filosofen, Martin Cohen, som var den som beskrev dette scenarioet, sier at bonden i dette tilfellet

- trodde at kua var trygg
- hadde bevis for at det var slik (hans tro var berettiget)
- visste at kua hans var trygg (det vil si at det var sant)

Imidlertid kan vi fortsatt føle at bonden egentlig ikke visste det. Her ligger kjernen til problemet med «kunnskap som berettiger sann tro».

Trinn 3 Konstruere forståelse

Sammenligninger kan hjelpe elevene til å avgjøre om kunnskap er forskjellig fra eller ligner andre begreper, som for eksempel fakta, tro og erfaring.

Hva er likhetene og forskjellene mellom disse?

- **Vite** og **gjette**
- **Vite** og **tro**
- **Vite** og **tenke**
- **Min kunnskap** og **generell kunnskap**
- **Min kunnskap** og **fakta**
- **Kunnskap** og **erfaring**
- **Kunnskap** og **visdom**
- **Kunnskap** og **bevisførsel**
- **Kunnskap** og **sannhet**
- **Kunnskap** og **bevis**

Hvilke av følgende uttalelser regnes som kunnskap?

	Ja	Nei	Ikke sikker	Begrunnelse
Jorda er rund.				
Lima er hovedstaden i Peru.				
Det er ulovlig å drikke når man kjører bil.				
På slutten av 2007/2008-sesongen var Manchester United det beste fotballaget i Europa.				
I dag er lag X (det som er på toppen av ligaen) det beste i landet.				
Det er galt å drepe.				
Vi har ikke funnet tegn på utenomjordisk liv.				

Trinn 4 Tilbakeblikk på læringsreisen

Mulige metakognitive spørsmål:

- Kommer kunnskap fra å vite noe?
- Kan du vite noe uten å ha kunnskap om det?
- Er det noen gang mulig virkelig å vite noe?
- Kan du kunne noe uten å vite det du vet?
- Trenger du å tro noe for å vite det?
- Hvordan har din forståelse av begrepet kunnskap endret seg fra før vi begynte?
- Hvilke spørsmål om kunnskap sitter du igjen med nå?

Merknader:

Bevis og bevisførsel

Passer for aldersgruppa 9–18 år

Fagområder: Tverrfaglig

Trinn 1 Identifisering av begrepet

Det er vanskelig å bevise noe uten en rimelig grad av tvil. For eksempel kan en elev si at man kan bevise hvem man er, ved å vise fram passet sitt, men dette kan være en forfalskning. Eller man kan si at man kan bevise at sola vil stige opp hver morgen, men det er en bitte, bitte liten mulighet for at verden vil gå under før i morgen – og dermed blir det heller ingen soloppgang. Dette kan virke dumt, men denne tankegangen er full av muligheter som man kan utforske sammen med elevene. Dere kan ha mye moro, og elevene vil få en større innsikt i problemene med bevis og bevisførsel.

Kompleksiteten i begrepet

- Hva er forskjellen mellom bevis og bevisførsel?
- Er det mulig å bevise noe som helst?
- Når kan man si at bevisførselen er god nok til at noe er bevist hinsides all tvil?
- Hva er nok bevis?

Trinn 2 Problematisering av begrepet

I følgende dialog kan du få ideer til å rokke ved elevenes forståelse av hva bevis og bevisførsel er:

LÆRER: Jeg vedder på at du ikke kan bevise noe som helst for meg!

ADAM: Jeg kan! Jeg kan bevise at jeg sitter her.

LÆRER: Hvordan?

ADAM: Vel, se, her er jeg! (Vinker)

LÆRER: Men hvordan vet jeg at du ikke bare er noe jeg innbiller meg?

RACHEL: Du kan gå bort og ta på Adam.

LÆRER: Men når jeg tar på ting i drømmene mine, betyr ikke det at jeg faktisk har rørt ved dem, så kanskje jeg drømmer hele denne samtalen.

RACHEL: Men du må sove for å drømme, og du sover ikke.

TAS: Nei, du trenger ikke, du kan dagdrømme uten å sove.

LÆRER: Godt poeng, Tas. Så kan noen bevise at dette ikke er en drøm?

ANNIE: Du lukter ikke ting i drømme, men jeg kan lukte ting her.

LÆRER: Men hvordan vet du at folk ikke kan lukte i drømme?

ANNIE: Vel, jeg har aldri gjort det.

LÆRER: Er det nok bevis til å bevise at man ikke kan?

LAURIE: Nei, antagelig ikke.

LÆRER: OK, la oss ta et eksempel. Kan vi noen gang bevise at spøkelser eksisterer eller ikke?

ANITA: Ja, hvis noen skulle se et spøkelse, da beviser det at spøkelser eksisterer.

LÆRER: Men hva hvis ingen andre kan se dette spøkelset?

ANITA: OK, hvis alle kan se spøkelset, vil det bevise at spøkelser eksisterer.

LÆRER: Betyr det at hvis bare én person ikke kan se spøkelse, så er det ikke spøkelser?

KALIM: Nei, hvis majoriteten ser spøkelset, vil det være nok.

LÆRER: Så bevis har å gjøre med hva majoriteten tror?

ELLIE: Ja.

LÆRER: Men det var en periode i historien, på 900-tallet e.Kr., at majoriteten trodde at jorda var flat. Hadde de da bevist at den var flat?

Å gå dypere ned i læringsgropa

Aktiviteter og spørsmål til elever (9–13 år):

- 1 La elevene jobbe to og to sammen. Elev A skal komme med et eksempel på noe hun mener hun kan bevise. Elev B skal da prøve å sette spørsmåltegn ved riktigheten av dette på forskjellige måter.
- 2 Be grupper av elever lage en lengst mulig liste over ting de kan bevise. I hvert tilfelle oppmuntrer du dem til å finne unntak som gjør at man ikke kan være så sikker likevel.

Spørsmål

Bruk følgende spørsmål til å få elevene til å tenke over ulike sider ved bevis og bevisførsel.

I hvert tilfelle oppfordrer du elevene til å finne unntak som sår tvil om påstanden.

- Hvis vi kan ta på, se på, smake, lukte og høre noe, er det nok til å bevise at det eksisterer?
- Hvis magefølelsen vår sier at noe er virkelig, beviser det at dette eksisterer?
- Hvis kjæledyret mitt er en fugl, er det nok til å bevise at dette kjæledyret kan fly?
- Hvis jeg har en hund, beviser det at kjæledyret mitt kan bjeffe?
- Har du nok bevis til å bevise hvem du er?
- Hvis ikke noe motbevis blir funnet, betyr det at noe har blitt bevist?
- Det er i begynnelsen av desember, og kalkunen Kåre reflekterer over livet sitt. Hver dag de siste 300 dagene har Kåre blitt tatt vare på av bonden Jones. Han har vært mett, varm og trygg og fått medisiner når han trengte dem. Er dette nok bevis til å bevise at bonden Jones elsker Kåre?
- Sola har stått opp hver dag siden jorda ble til. Er dette nok bevis til å bevise at sola vil stå opp i morgen?
- Hvis fingeravtrykket ditt ble funnet på åstedet for en forbrytelse, er det bevis nok til å si at du var der?

- Du ser røyk. Er det bevis eller bevisførsel (eller ingen av delene) om at det er en brann?

Flere spørsmål og aktiviteter for ungdom (14–18 år)

1 Spør elevene om de tror Descartes hadde rett i det følgende:

Filosofen René Descartes er kjent for å stille spørsmål ved alt. Slik satte han spørsmålstegn ved om noe i det hele tatt kan bevises. Et klassisk eksempel på dette er om vi kan bevise at livet ikke er en drøm. Til slutt kom han fram til at det var bare en ting han kunne bevise: at han var noe.

Han fortsatte med å hevde at selv i matematikk kunne ingenting bevises, fordi det alltid var en ørliten mulighet for at det var en ondsinnet, liten demon som prøvde å villed ham. Hans velkjente påstand, «Jeg tenker, derfor er jeg», var det eneste han opplevde at han kunne bevise. Selv om det var en ondsinnet demon som prøvde å lure ham, ville ikke demonen klare å lure ham til å tro at han ikke eksisterte (fordi å tvile på sin eksistens er å eksistere som en tvilende eksistens).

Bruk følgende spørsmål til å utdype disse tankene videre. Med yngre elever kan man oppfordre alle til å tenke over unntak som kan så tvil om hvor sikre bevisene er.

- Det har aldri skjedd at noen har levd for alltid. Betyr det at jeg også en dag vil dø?
- Må bevis være ubestridelige for å bevise noe?
- Hvis man har absolutt bevis for at noe skjer igjen og igjen, er det nok til å forutsi med absolutt sikkerhet at det vil skje i framtiden?
- Hvordan kan du bevise for en blind person at det finnes farger?
- Filosofen David Hume skrev: «En klok mann baserer sin tro på bevis.» Hva mente han med det?
- Har noe noen gang blitt bevist for all framtid?
- Hvor mye bevis er nødvendig for å bevise noe?
- Kan du bevise at du ikke bare er et resultat av noens fantasi?
- Hvis du er i stand til å bevise noe som senere viser seg å være feil, var det da noen gang bevist?
- Trenger vi virkelig bevis?

Trinn 3 Konstruere forståelse

Det er lurt å oppmuntre elever til å sammenligne lignende begreper eller begreper som på andre måter henger sammen. Det kan hjelpe dem til å fokusere på de viktigste egenkapene ved bevis og bevisførsel.

Hva er likhetene og forskjellene mellom disse?

- **Bevis** og **bevisførsel**
- **Bevis** og **informasjon**
- **Bevis** og **fakta**
- **Bevis** og **sannhet**
- **Bevis** og **kunnskap**
- **Bevis** og **tro**
- **Bevis** og **observasjon**

Trinn 4 Vurdering av læringsreisen

Mulige metakognitive spørsmål:

- Er bevis det samme som bevisførsel?
- Hvor mye bevis trenger vi for å bevise noe?
- Er det mulig å bevise noe uten å ta hensyn til hva man finner ut i ettertid?
- Hvorfor er det viktig å søke etter bevis?
- Hva er problemene med bevis og bevisførsel?
- Hvordan skiller dine tanker om bevis og bevisførsel seg fra da du begynte på denne læringsøkta?
- Hvilke spørsmål om bevis og bevisførsel sitter du igjen med nå?

Merknader:

Virkelighet

Passer for aldersgruppa 4 år +

Fagområder: Alle

Trinn 1 Identifisering av begrepet

Begrepet «virkelighet» er uklart, og kanskje det er grunnen til at det fasinerer barn og voksne. Det er ett av bare en håndfull begreper som barn helt nede i fireårsalderen med glede diskuterer. Det dukker gjerne opp i mange fag og med elever i alle aldre.

Noen filosofer har sagt at all vår erfaring (inkludert det å sove) er en annen «virkelighet» enn virkeligheten i den fysiske verden som eksisterer uavhengig av menneskelig erfaring. Dette er imidlertid ikke globalt akseptert og er heller ikke et synspunkt vi bør oppmuntre hos barn. Det som imidlertid er klart, er at vi bør klare å etablere kriterier for å skille mellom hvordan noe virker og virkelighet. Selv om barn trenger å fantasere, tenke og drømme, må de også ha en forståelse av at disse aktivitetene kanskje ikke er «virkelige».

En måte å utforske dette begrepet på er å se på ulike måter noe kan være «uvirkelig» på, for eksempel en plastbanan, en drøm, monopolpenger, magi og fortellinger. Selv om de uten tvil er «uvirkelige» (eller falske), synes de å være «uvirkelige» på forskjellige måter. Slik er det selv uten å bringe inn for eksempel optiske illusjoner, som ser ut til å være én ting til tross for at de er noe annet, for eksempel at togspor ser ut til å møtes i det fjerne, eller at det er «magiske» speil på tivoli.

Kompleksiteten i begrepet

- Hvordan vet vi om noe er virkelig eller ikke?
- På hvilke måter er leker virkelige?
- Er reality-TV virkelig? Det er jo som oftest laget for bevisst å provosere fram forskjellige typer atferd eller situasjoner?
- Hvordan vet vi at livet er virkelig?

Trinn 2 Problematisering av begrepet

Dette er en av mine favorittintroduksjoner av begrepet til 4- og 5-åringene, men den kan lett tilpasses eldre elever. En veiledning i spørreteknikkene jeg bruker, finner du på side xx i kapittel 4 om læringssonen.

Jeg legger et saftig rødt eple og et plasteple foran barna og begynner å si: «Hva ser dere her?»

BARN: To epler.

JEG: Er de like?

BARN: Nei, det ene er virkelig, og det andre er av plast.

JEG: Betyr det at det av plast ikke er virkelig?

BARN: Ja.

JEG: Men betyr det at alt som er av plast, ikke er virkelig, for eksempel denne stolen? Denne stolen er av plast, så betyr det at den ikke er virkelig?

BARN: Nei!

JEG: Så hvorfor er ikke dette plasteplet virkelig?

BARN: Det er virkelig.

JEG: Så da er begge eplene virkelige. Er det rett?

BARN: Ja.

JEG: Så, hva med det tredje eplet? (Jeg peker på et usynlig eple.) Er det virkelig?

BARN: Nei!

JEG: Hvorfor ikke?

BARN: Fordi vi ikke kan se det.

JEG: Men vi kan ikke se læreren deres i øyeblikket, heller? La oss se rundt i rommet, kan noen se henne?

BARN: Nei.

JEG: Betyr det hun ikke er virkelig?

BARN: Selvfølgelig ikke.

JEG: Så hvorfor tror dere ikke at mitt tredje, saftige, røde eple er virkelig?

BARN: Fordi vi aldri har sett eplet, men vi har sett læreren vår massevis av ganger.

JEG: Så, hvis du aldri har sett noe, betyr det at det ikke er virkelig?

BARN: Ja.

JEG: Men ingen av dere har noensinne sett hunden min, Hector, og han er virkelig, ikke sant?

Her blir meningene delte, og vi snakker om bevis, troverdighet og tillit.

Å gå dypere ned i læringsgropa

Spørsmål til barn (3 –7 år)

- Er vi virkelige når vi kler oss ut?
- Er drømmene deres virkelighet?
- Er leker virkelige? Hva med lekebiler eller plastdyr?
- Er ting som vi ikke kan se, virkelige?
- Hvordan vet du om noe er virkelig eller ikke?
- Er TV virkelig?

NB: Unngå referanse til om julenissen er virkelig eller ikke.

Tilleggsspørsmål til elever (7–11 år)

- Hva er forskjellen mellom det å være virkelig og det å være i live?
- Når du ser deg i speilet, er refleksjonen din virkelig?
- Har du behov for å kunne se, ta, føle, lukte eller smake noe for å vite om det er virkelig?
- Når er fortellinger virkelige?
- Er det som er virkelig for deg, det samme som hva som er virkelig for vennene dine?
- Er himmelen virkelig?

Tilleggsspørsmål til ungdom (11–14 år)

- Kan noe være virkelig og ikke virkelig samtidig?
- Hva er forskjellen mellom virkelighet og sanseinntrykk?
- Hvordan bestemmer du om du kan tro det du ser?
- Hva er sammenhengen mellom virkelighet, sannhet og fakta?
- Kan noe som ikke eksisterer, være virkelig?
- Er folk som har dødd, fortsatt virkelige?

Tilleggsspørsmål til eldre ungdom (14–18 år)

- Hva er forskjellen mellom virkelighet og virtuell virkelighet?
- Hva er virkelig i reality-TV?
- Kommer man inn i en annen virkelighet når man drømmer?
- Hvis noe ikke har skjedd ennå, men er uunngåelig, er det virkelig?
- Hva mente Albert Einstein da han sa: «Virkeligheten er bare en illusjon, om enn en meget standhaftig en»?

Trinn 3 Konstruere forståelse

Følgende aktiviteter kan hjelpe elevene til å begynne å danne seg en klarere idé om hva «virkelig» er:

Små barn (3–7 år)

	Virkelig	Ikke virkelig	Ikke sikker	Begrunn
Plastmat				
Drømmer				
Fortellinger				
Monopolpenger				
Gruffalo				
Spiderman				
Helter				

* Gruffalo refererer til en skikkelse eller karakter i en bildebok (Donaldson og Scheffler (1999): *Gruffalo*. Macmillan Children's Books). Imidlertid kan du bruke andre skikkelser eller karakterer som er kjent for elevene.

Venndiagram

Sorter ting i to ringer: en som representerer «virkelig» og den andre «ikke virkelig». Hold ringene delt til å begynne med. Deretter flyttes de videre til de overlappende ringene, kanskje kan man endre begrepene til «Virkelig» og «Late som». (Kan ting være virkelige og late-som-ting samtidig?)

Vurder også følgende spørsmål

- Hva er forskjellen mellom en virkelig brannmann eller en virkelig sykepleier og når vi kler oss ut som en brannmann eller en sykepleier?
- Hva er forskjellen mellom fantasilek og fysisk lek?
- Er all lek å late som? I tilfelle, betyr det at lek ikke er virkelig?
- Hva er forskjellen mellom å kle seg ut (for eksempel som et monster) og kle på seg?
- Hvis kle seg ut er å late som, er du ikke virkelig når du kler deg ut?

Flere aktiviteter for elever (7–11 år)

Plasser disse ordene og begrepene på en linje med «virkelig» i den ene enden og «ikke virkelig» i den andre.

VIRKELIG

IKKE VIRKELIG

Rollepill	Late som om Monster	Forfalskning	Kle seg ut
Fiktiv karakter	Himmelen	Lekesoldat	Teddybjørn
Dukke	Ord	Drøm	Tanker
Regler	Skygger	Følelser	TV
Nyheter			

I gruppa di skal dere bestemme hvor disse ordene passer inn i diagrammet med konsentriske sirkler:

- Forfalske
- Autentisk
- Late som om
- God
- Uekte
- Genuin
- Realistisk
- Falsk
- I god tro
- Kopi
- Modell av noe

Konsentriske sirkler: «Virkelig»

Flere sammenligninger for eldre elever (11–18 år)

Velg ut fem av disse begrepsparene. Beskriv likheter og forskjeller mellom de to begrepene.

Virkelig og **ikke virkelig**

Virkelighet og **sannhet**

Virkelighet og **fiksjon**

Virkelighet og **fantasi**

Virkelighet og **følelser**

Reality-TV og **TV-nyheter**

Virkelighet og **død**

Virkelighet og **overnaturlig**

Virkelighet og **sanseinntrykk**
Virkelighet og **simulering**
Virkelighet og **late som om**
Virkelig og **håndgripelig**

Virkelig og **virtuell Virkelighet**
Virkelig og **levende**
Virkelig og **kopi**
Autentisk og **virkelig**

Trinn 4 Å vurdere læringsreisen

Mulige metakognitive spørsmål:

- Hvordan kan vi vite om noe er virkelig eller ikke?
- Kan noe være virkelig og ikke virkelig (falskt) på samme tid?
- Er leker virkelige?
- Hvordan kan vi være sikre på at livet vårt er virkelig?
- Er framtiden virkelig?
- Hvordan skiller tankene dine om virkelighet seg nå fra da du begynte på denne læringsøkta?
- Hvilke spørsmål om virkelighet sitter du igjen med nå?

Merknader:

Form

Passer for aldersgruppa 4 år +

Fagområde: Kunst og håndverk, design, teknologi, matematikk

Trinn 1 Identifisering av begrepet

Form er et fasinerende begrep. Små barn liker å snakke om former fordi de er sentrale i deres utforsking av verden. Eldre barn blir interessert når vi begynner å stille dem spørsmål som «Har alt en form?» eller «Har ideer en form?» (Hvis ikke, hva betyr uttrykket «våre ideer begynner å ta form»?)

Her følger noen forskjeller man bør ha i tankene når man utfordrer elevenes begreper om form:

- Former blir dannet når linjer møtes. Former kan være todimensjonale. Noen former er geometriske (sirkel, rektangel, trekant), andre er organiske eller uregelmessige.
- Former kan være tredimensjonale. De har høyde, bredde og tykkelse. Vanlige former inkluderer kuler, kuber, sylindere, kjegler og pyramider.

Kompleksiteten i begrepet

- Har alt en form?
- Har abstrakte begreper som «ideer» form?
- Kan lukter, smaker eller lyder ha form?
- Er det virkelig noe som kan kalles en perfekt form?

Trinn 2 Problematisering av begrepet

Denne dialogen med 9-åringene kan gi oss noen ideer om hvordan vi kan utfordre barns oppfatning av form:

LÆRER: Hvor mange former kan dere se i dette rommet?

BARNA Begynner å navngi former.

LÆRER: Har alt en form?

BARN: Ja.

LÆRER: Så hvilken form har denne boka?

BARN: Firkant.

LÆRER: Og hva med dette eplet?

BARN: Rund (eller sirkel).

LÆRER: Hva med denne ringen?

BARN: Rund (eller sirkel).

LÆRER: Men ringen og eplet ser svært forskjellig ut for meg, så hvordan kan de ha samme form?

ULIKE svar.

LÆRER: Så noen former har samme navn, men kan se forskjellig ut? Så rart! La oss se om det samme kan sies om rektangler.

LÆREREN samler sammen rektangler med forskjellige størrelser.

LÆRER: Hva har de til felles?

BARN: Alle har fire sider.

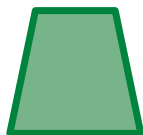
LÆRER: Men det har firkanter også, ikke sant?

BARN: Ja, men rektanglene har sider med ulike lengder.

LÆRER: Så denne er formet som et rektangel fordi den har forskjellig lengde på sidene? (Viser en rettvinklet trekant)

BARN: Nei! Rektangler har alle fire sider.

LÆRER: Ah, OK. Som denne da:

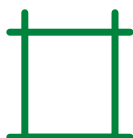
BARN: Nei, de må ha to linjer som har samme lengde.

LÆRER: Som denne da?

BARN: Nei, det er en dressløyfe. Linjene krysser ikke hverandre i et rektangel.

LÆRER: Så, dette er ikke et rektangel da?

På dette punktet kommer det fram mange meninger!

Å gå dypere ned i læringsgropa

Spørsmål til barn (3–7 år)

- Hvor mange former kan dere se akkurat nå?
- Har du en favorittform? Hvorfor?
- Har alt en form?

- Hvilken form har en bamse?
- Hvilken form har du?
- Hvilken form har drømmene dine?
- Har lyder form?
- Når du ser på en sirkel, hvordan vet du at det er en sirkel? (For 6- og 7-åringer)

Tilleggsspørsmål til elever (8–14 år)

- Hva er en form?
- Har alle former et navn?
- Hvis vi ser på denne formen, ser vi alle den samme formen?
- Kan ting ha samme form, men med en annen størrelse?
- Kan ting være like store, men ha en annen form?
- Hvilken form har fargen rød?
- Hvilken form har lyden av en politisirene?
- Hvilken form har duften av kaffe?
- Har smaken av sitron en form?
- Har følelser form, for eksempel lykke eller sorg?
- Har ideer form?
- Hva mener vi når vi sier: «Ideen begynner å ta form»?
- Hvilken form har drømmene dine?

Tilleggsspørsmål til elever (14–18 år)

- Finnes den perfekte formen?
- Kan du forestille deg den perfekte formen?
- Eksisterer den perfekte formen bare i tankene våre?
- Er en kube en firkant? Hva er likhetene og forskjellene?
- Hva er forskjellen mellom å se ut som en kube og å være en kube?
- Hva betyr å forme ting?
- Er det et uendelig antall former på samme måte som det er et uendelig antall tall?
- Hvis to ting har samme form, men forskjellig størrelse, vil den ene være modell av den andre?

Trinn 3 Konstruere forståelse

Følgende aktiviteter kan hjelpe elevene med å utvikle en bedre forståelse av begrepet form.

Aktiviteter til barn (3–7 år)

- 1** Grupper objekter i ulike kategorier av former. Begynn for eksempel med former som har kurver, og former som har rette linjer. Gå så videre til å se på former som har navn, og former som ikke har det (organiske former).

- 2 Tell antall forskjellige former barna kan se i klasserommet.
- 3 Se på bilder og finn og navngi forskjellige former der.
- 4 Be barna om hver for seg å tegne ti forskjellige former og deretter plassere dem i tre kategorier.

Flere aktiviteter (8–14 år)

- 1 Former i alfabetet (se støtteark).
- 2 Finn ut hvor mange former fire, fem og seks kuber kan bli til.
- 3 Forutsi hvor mange forskjellige former man kan få av sju, åtte og ni kuber.
- 4 Finn så mange eksempler på organiske former som mulig, og sett deretter navn på dem.
- 5 Elevene jobber to og to sammen. Den ene beskriver en form (uten å navngi den), og den andre tegner.

Trinn 4 Tilbakeblikk på læringsreisen

Mulige metakognitive spørsmål:

- Hva er former?
- Hvorfor er former viktig?
- Har alt en form?
- Har abstrakte begreper form, for eksempel ideer, tanker, lukter eller smaker?
- Eksisterer den perfekte formen?
- Hvordan skiller tankene dine om begrepet form seg fra da du begynte på denne læringsøkta?
- Hvilke spørsmål om form sitter du igjen med nå?

Merknader:

Støtteark: Alfabetformer

Her er et sett av bokstaver. Hva har de til felles?

J C U

Her er de samme bokstavene, men en ny er lagt til. Hvilke likhetstrekk har de nå?

J C U S

Her er et annet bokstavsett. Hva er annerledes med formen på disse bokstavene i forhold til det første settet?

H M W K

Her er to forskjellige måter å skrive bokstaven «J» på. Hvordan vil denne forskjellen påvirket det bokstavsettet den tilhørte?

J J

Lag fire sett av bokstaver, hver med forskjellige egenskaper. Be din venn om å gjette hvilke egenskaper du brukte i hvert tilfelle. Her er et sett som kan få deg i gang.

D P B

Tid for diskusjon

- Bokstaven X ser ut til å være annerledes enn alle de andre bokstavene. Hvorfor?
- Hvilke bokstaver er de mest kunstneriske?
- Hvilke bokstaver liker du best å skrive? Hvorfor?
- Hvilke bokstaver er de tre beste? Hvorfor?
- Hvis du skrev alle bokstavene med små bokstaver, hvordan vil dette endre egenskapene?
- Her er noen bokstaver som brukes i andre språk. Hva synes du om dem?

Å Ø Ê Æ Ω Œ Δ И

Lykke til!